

szavában is említik, ez a könyv egy jelentős tudós iránti nagybecsülés csekély záloga, ezért olyan nyelvészeknek ajánlom, akik Mikes Melánia többnyelvű világa aktuális kérdéseinek egy szelvébe szeretnének betekintést nyerni.

Aleksa Varga Melita

Bárczi Zsófia – Vančoné Kremmer Ildikó (szerk.)

Margó

Írások a fordításról és a kétnyelvűségről

Pozsony: AB ART Kiadó, 2010. 231 p.
ISBN 978-80-8087-086-7

A *Margó* című kötet 2010-ben látott napvilágot a pozsonyi AB-ART Kiadó gondozásában. Az *Írások a fordításról és a kétnyelvűségről* alcímet viselő kötet tizenhét nyelvész, illetve irodalmár írásait tartalmazza. A mű megjelenését a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma támogatta. Szerkesztői, de jórészt szerzői is a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem magyar tanszékének a munkatársai, de találunk szerzőket Pozsonyból és Besztercebányáról is. Az elsődlegesen a szlovákiai magyar tudományosságot képviselő alkotók mellett a fordítástudomány és a kétnyelvűség-kutatás néhány magyarországi, valamint egyik erdélyi képviselője is helyet kapott a kötetben (Heltai Pál, Csörsz Rumen István, Kozmács István, illetve Benő Attila személyében). Közülük többen az utóbbi esztendőben vendégtanárként dolgoztak szlovákiai egyetemeken magyar tanszékeiken. Kár, hogy mindezek az információk a kötetből – elő- vagy utószó, netán fülszöveg hiányában – nem derülnek ki.

A kötet egyaránt kapcsolódik a nyelv- és az irodalomtudományhoz; a tanulmányok szövegében – a témától függően – szlovák, cseh, latin, német, angol, olasz, román és finn nyelvű sorok, olykor teljes versek bukkannak fel. A kétnyelvűséghez és a fordítás elméleté-

hez, sőt gyakorlatához szinte mindegyik tanulmánynak van köze. Kissé mégis eltér a fenti tematikától, s így a többi írástól a kötetet nyitó Mészáros András-tanulmány, amely filozófiai indíttatású munkának tekinthető, s *A szellemtörténeti látásmód elemei Szelényi Ödön elméletében* címet viseli (5–14). Szelényi Ödön (1877–1931) mintegy húsz évig Felső-Magyarországon (Lőcsén, Késmárkon, Pozsonyban) élt és dolgozott.

Ugyancsak a többitől eltérő témájú Menyhárt József *Blogolok, tehát vagyok...* című írása (197–205). Ez a blogok világába nyújt betekintést, továbbá ötleteket is ad a blogok nyelvészeti feldolgozására: „Az emotikonok használata, a különböző rövidítések, a szóösszevonások, az alternatív ortográfiai megoldások a helyesírás és a nyelvművelés témáiba vágó vizsgálódásokat, a bloggerek nicknévválasztása pedig az onomasztikai kutatások témakörét bővítheti” (204).

A Misad Katalin tollából született s a lexikográfiához is sorolható, de a kétnyelvű helyzet gondjait is érzékletesen bemutató munka sokat eláruló címe: *Terminológiai problémák a szlovákiai magyar tannyelvű alapiskolákban használt kétnyelvű szakszótárakban és szakkifejezés-gyűjteményekben* (151–165). Az inadekvát szakszó-megfeleltetéseknek és tükörfordításoknak (*populációsűrűség, orvosi vizsgálati szoba, emberbolha, jeges róka* stb.) olykor egészen meglepő példái alátámasztják a szerző egyik fő megállapítását: „A szlovák és a magyar nyelv eltérő formai sajátosságai is rányomják bélyegüket a szlovákiai magyar szakszókincs állapotára és használatára” (162). Igen jellegzetesek még a szókészlet regionalizmusok (*púpava* 'pityang', *cimporrú* 'piszé', *buhu* 'nagy fülesbagoly') esetei is. A szerző leszögezi: „a hiányzó szaknyelvi regiszterek létrehozása kisebbségi viszonylatban különös körültekintést kíván” (162). Számos szaknyelvi szó tükörfordítása az államnyelvből és a regionális kifejezések használata nemcsak Szlovákiában, hanem Erdélyben, a Vajdaságban és Kárpátalján is probléma. Szintén gondot okoz, hogy ugyanarra a foga-

lomra több szó is van, amelyek ráadásul nemcsak egymástól, hanem a magyarországi szakszóhasználattól is eltérnek. A szerző véleménye szerint a szakszó magyarra fordításának kérdésében „a magyarországi mintát ajánlatos követni” (163).

Aktuális, az előbbi íráshoz közvetlenül is kapcsolódó témát bont ki a Presinszky Károly által írt, *Változatok egy témára – A szlovák–magyar fordítói szakvizsga nyelvi produktumai* című tanulmány (167–177). A cikk szerint a szakterminológia ismerete alapvető kívánalom szaknyelvi szövegek magyarra fordításakor. A jogi-közigazgatási szaknyelvben – amelyhez a fordítások kapcsolódnak – azért is különösen fontos a pontos és egységes terminológia, mert „a jó fordítás adekvát jogi interpretáció is egyben” (173). Ráadásul a fordítóknak a magyaros mondat- és szövegszerkesztéssel is meg kell birkózniuk, sőt a szövegeknek stilisztikailag is meg kell felelniük a kívánalmaknak.

A szlovák–magyar kétnyelvűség egyik hétköznapi szituációjában vizsgálódik Bauko János, akinek *Magyar személynevek a szlovák tannyelvű iskolákban* című munkája (206–214) nemcsak rendszerezi és jellemzi a személynevek különféle típusait (azaz a család- és keresztneveket, továbbá a bece- és ragadványneveket), hanem számos érdekes példát is közöl a becenevek és a ragadványnevek világából. A tanulmány táblázatai számadatokkal is alátámasztják az írásában mondottakat. Hadd idézzem itt a befejezés egyik mondatát: „A szlovák nemzetiségű diákok közül azok viselnek magyar ragadványneveket, akik gyakran kommunikálnak magyarul, és a magyar nemzetiségű diákokkal jó barátságban vannak, mivel általában tőlük kapják a magyar eredetű nevet” (212).

A kétnyelvűség mellett az irodalomtudomány témakörébe is utalható tanulmányok részint a múltba tekintenek vissza, részint kortárs irodalmi fordításokkal foglalkoznak. Az előbbiekre példa a Csörsz Rumen Istvántól származó, az *Interetnikus kapcsolatok a 18–19. századi felvidéki közköltészetben* címét

viselő írás (28–56), továbbá a *Kompozíció, moralizálás és retorika a reneszánszfordításban* című Polgár Anikó-tanulmány (57–68). Az elsőnek említett munka bővelkedik latin–magyar, latin–szlovák és szlovák–magyar párhuzamos szövegekben; ez a kötet leghosszabb tanulmánya.

A 20. századi alkotókkal, illetve művekkel foglalkozó írások között találjuk Benyovszky Krisztián *Fordítsunk krimi!* (69–80), valamint Csehy Zoltán *Szöktetés egy másik nyelvbe – két italianofil kritikai reflexió* című munkáját (100–115). Benyovszky Krisztián tanulmányának a címe jóval többet ígér, mint amennyit végül a szerző a krimifordítás titkaiból előttünk föltár. Rövid bevezető rész után a detektívtörténetek címének fordítására összpontosítva mutatja be, mikor és mennyire lehet szabad a fordító egy-egy cím visszaadásában. Ha a fordító – önkényesen eltérve az eredetitől – az új címmel ráirányítja az olvasó figyelmét a bűnügy megoldására, akkor ezzel „lelővi a poént”. Ha például a fordító az eredetiben is álló „Lord Edgware meghal” helyett „Az áruló szemüveg” címet adja a könyvnek, az bizony túlságosan sokat árul el a végkifejletből. A címek fordításának elemzése során a szerző többször is összeveti a magyar fordítók címadását más nyelvű megoldásokkal.

Csehy Zoltán, aki Németh Zoltán tanulmányának lapjain költői alkotásaival is jelen van a kötetben, *italianofil kritikai reflexióiban* kétféle fordítói vállalkozást mutat be. Először Mizser Attila *Szöktetés egy zsúfolt területre* című regényének olasz fordításáról szól, amelyet Monica Savoia készített. Az eredeti mű és fordításának bemutatása kedvet ébreszt Mizser regényének elolvasására. Ezt követően Pier Paolo Pasolini két korai kisregényéről ír, amelyeket Preszler Ágnes „avatott magyarításában” (115) olvashatunk. E második írás a maga túl sok tényanyagával, célzásokkal és idézetekkel túlterhelt mondataival elriaszthat a bemutatott regényektől.

Kortárs költőket vonultat fel Benő Attila *A versfordítás lehetőségei* című tanulmánya

(116–121), mely értőn elemzi Balázs F. Attila műfordításait. A kolozsvári egyetemen tanító nyelvész maga is költő, így egyáltalán nem véletlenül foglalkoztatják a műfordítás kérdései. „Lehet, hogy a vers abszolút értelemben fordíthatatlan, de a költők valahogy mégis hisznek a költészet fordíthatóságában” – írja a sajnós igen rövid lélegzetű írása elején (116). A címben megadott két kötetből csak a 2009-ben kiadott *Egy zacskó cseresznye* címűre tér ki részletesebben, és a kötetben felsorakozó (név szerint is felsorolt) negyven kortárs román szerző közül is csak háromnak a verseiből idéz eredetiben és fordításban. Elemzésének fontos megállapítása, hogy a fordító Balázs F. Attila „tud az eredetihez méltó tömörséggel szólni, szükséges és elégséges szavakkal”, illetve az általa végrehajtott lexikai kihagyások „nem mennek a költői kép érthetőségének a rovására, sőt csak ez által válhat olyan tömörré és sejtelmessé, mint az eredeti” (118–119).

Ismertetésünket a szűkebben vett fordítástudományi vonatkozású írások bemutatásával folytatjuk. A kötet második tanulmányát *Fordításról – hasonlatokban* címmel Péntes Tímea írta (15–27). A fordítástudománnyal foglalkozó fiatal kutató azoknak a hasonlatoknak és metaforáknak a bemutatására és elemzésére vállalkozik, amelyekkel az eredetit és fordítását, valamint magukat a fordítókat jellemzik immár évezredek óta. Csak néhányat idézve a különböző korok példái közül: eredeti és fordítása mint *hang* és *visszhang*, *gobelin* és *fonákja*, *úr* és *cselédje*, *gyémánt* és *hamis gyöngyök* (15–16) állnak egymással szemben. Az idézett példák alapján egyértelmű, hogy „a fordítás általában másodlagos szöveggé jelenik meg” (26). A szerző nem vitázik e felfogással. Az írásban megjelennek kortársi nézetek, így a német Michael Schreiber nyomán szól a *diminutive Bearbeitung*, illetve az *augmentative Bearbeitung* fogalom párról. Míg az elsővel a fordításokban felbukkanó egyszerűsítésekre, az utóbbival az őket az eredetinel magasabb nyelvi-stilisztikai szintre emelő megoldásokra utal a német szerző. A tanulmány végén a genderhez kapcsolódó felfogá-

sok bemutatásával találkozunk; a művet egy megválaszolatlan (vagy inkább megválaszolatlan?) kérdés fejezi be.

Heltai Pál a fordítástudományi kutatások jelentős magyarországi képviselője; jelen tanulmánya *Lexikai átváltási műveletek irodalmi és szakfordításban* címen az ismertetett kötet második leghosszabb írása (123–149). A kétféle fordítás különbségei mellett érinti az ekvivalenciának és a szó szerinti fordításoknak a kérdését. A felsorolt különbségekre is visszavezethető, hogy míg egy adott szakszöveget több fordító – akár részenként – lefordíthat, ugyanez a módszer a költői művek kapcsán elképzelhetetlen. Fontos, a tanulmányban többször is visszatérő gondolat, hogy a fordítás: *prototípus-fogalom*, s így „a versfordítás és a gépkönyv fordítása a prototípustól eltérő két szélsőséggé” fogható fel (124). A tanulmány második részének az egyes lexikai átváltási műveletekhez kapcsolódó nyelvi példáit öt-öt szépirodalmi, illetve szakszövegekből vett részlet szolgáltatja. A szerző egy szépirodalmi (Caroll: *Alice Csodaországban*) s egy, a közelmúltban keletkezett szakszövegrészletet (Barnes–Hutton–Walters: *Bevezetés a reológiaiba*) közelebről is bemutat, fordításaiakkal együtt. Valószínűleg nyomdahiba, hogy a Caroll-részlet eredetijében nem jelenik meg az a félkövér betűtípus, amelyre a szöveg utal. A szerző új vizsgálati módszereket szeretne, mert „az átváltási műveletek szempontjából egyes szakszövegek fordítása közelebb áll az irodalmi fordításokhoz, és ennek ellentéte is előfordul” (138).

Sándor Anna írása a *Nyelvjárások és fordítás* címet viseli (187–196), s gazdag példanyag felvonultatásával Móricz Zsigmond művek szlovák fordításait elemzi. A szerző nagymértékben egyetért azzal a műfordítói törekvéssel, hogy Móricz nyelvjárási szövegeinek visszaadásakor a tájnyelviségre elsődlegesen nem a hangtani jelenségek alkalmazásával utalnak, ugyanis ez túlságosan egy-egy szlovák nyelvjáráshoz kötne az írást. A fordítók ezért egyéb, a szókincsben, a morfológiai eszközökben, illetve a mondatok

szerkesztésében megmutatkozó nyelvjárási-
ságokhoz folyamodnak.

Simona Kolmanová írása, melynek címe a *Cseh módosítások, adaptációk és plágiumok a magyar irodalomból* (92–99), valóban érdekes – talán nem is annyira periferikus – jelenségre hívja fel a figyelmet. Cseh fordítók a 19. század folyamán olykor úgy merítették a magyar irodalomból, hogy ezt a tényt elhallgatták. Olyannyira, hogy például az *Egy magyar nábob* című Jókai-regényt *Iffjú cseh* címen ültették át, és a szerző nevének említése nélkül jelentették meg. Más esetekben a fordítók magukat tüntették fel a mű alkotójának, legyen szó akár Jókai valamelyik írásáról, akár egy-egy Petőfi-versről.

Németh Zoltán *Az idegen saját* – kissé talányos című – írása (81–91) arra a főként a posztmodern költőket jellemző jelenségre hívja fel a figyelmet, hogy kortárs költőink körében (a jelen tanulmányban Csehy Zoltánról, Kovács András Ferencről és Parti Nagy Lajosról van szó) egyre gyakoribb egyfajta „identitásjáték” (81). „Mindhárom szerző fordításainak esetében törlessjel alá helyeződik a »saját« és az »idegen«, nemcsak a szöveg, de a szerzői név szintjén is” (90). Hogy ez valóban nem csak az utóbbi évtizedeket jellemző eljárás, azt jól példázza a tanulmányban „a legkorábbi posztmodernként” (92) említett Weöres Sándor munkássága. (Weöres *Barbár dala*, amely a költő megjelölése szerint *Képzelt eredeti és képzelt fordítás*, 1944-ben keletkezett.)

Az irodalmi fordítások témakörétől – legalábbis a címet illetően – látszólag eltávolodik Kozmács István. *A beszélt nyelv kihívásai* című munkában (179–185) azonban éppen arról van szó, hogy bizonyos nyelvekben az írott nyelvvel párhuzamosan egy attól nagymértékben különböző beszélt nyelv is létezik, amely egyre inkább helyet kap a szépprózai művekben. A magyarban, de több más nyelvben is problémaként merülhet fel, hogyan adhatók vissza a fordítás során a beszélt nyelvi szövegek sajátosságai. A szerző kortárs finn írók fordítása nyomán foglalkozik a kérdéssel.

Míg a fordításokhoz kötődő eddigi tanulmányok művek, műrészletek szintjén vizsgálódtak, addig Dudás Klára a szókincs egy szűkebb területét kutatja *A magyar és az angol frazémák közötti azonosságok és eltérések* című, a kötetet lezáró írásában (215–227). Rövid elméleti alapvetés után a két nyelvben azonos jelentésben használt közmondásokat és szólásokat állít párhuzamba, illetve sorolja őket – a nyelvi megformálás szempontjából – négy kategóriába, amelyeket azonban nem mindig könnyű elkülöníteni egymástól. Érdemes lett volna (vagy lehet majd) az esetleges „hamis barátokat” is számba venni, azaz azokat az eseteket, ahol az azonos (vagy közel azonos) kép, illetve szerkezet eltérő értelmű szólást rejt.

Érdeklődéssel olvastam végig az AB-ART kiadó *Margó* című kötetét, és örülök, hogy az újabb nyelvészeti munkák sorából éppen ezzel a művel sikerült találkoznom. Biztos vagyok benne, hogy a fordítás problémái, illetve a kétnyelvűséggel kapcsolatos kérdések iránt érzékeny magyarországi olvasók szintén hasznosnak, aktualitása és változatos tematikája miatt pedig akár egyfajta alpműnek is tartják majd a kötetet. Ajánlani tudom mind kollégáimnak, mind pedig akár a magyar, akár valamely más nyelvszakot végző egyetemi hallgatóknak.

Csetneki Sándorné Bodnár Ildikó

Juhász Valéria – Kegyesné Szekeres Erika (szerk.)

Társadalmi nem és nyelvhasználat I.

Válogatott szemelvények az angol és német szakirodalomból

Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó – Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2011. 328 p.
ISBN 978-963-9927-41-1

A kötet tizenhat, eredetileg angol vagy német nyelven kiadott, társadalmi nyelvvel foglalkozó tanulmány magyar fordítását adja közre.